

भारताच्या जडणघडणीत
पंडीत जवाहरलाल नेहरूंचे
योगदान

PRINCIPAL

F.S.S's. Smt. V.U. Patil Arts &
Late Dr. B.S. Desale Science College
Bakri, Tal. Sakri, Dist. Dhule

डॉ. माधव वाघमारे

Principal
T.S.S. Om V. U. P. Arts &
Dr. B.S. Desale Science College
Savitri Tal. - V. H. Dist. Dhule

भारताच्या जडणघडणीत पंडित जवाहरलाल नेहरूंचे योगदान

संपादक
डॉ. माधव केरबा वाघमारे
राज्यशास्त्र विभागप्रमुख,
कै. न्हानाभाऊ मन्साराम तुकाराम पाटील कला महाविद्यालय,
मारवड, ता.अमळनेर जि.जळगाव

प्रशांत पब्लिकेशन्स

भारताच्या जडणघडणीत पंडित जवाहरलाल नेहरूंचे योगदान

© सुरक्षित

■ प्रकाशक । मुद्रक

रंगराव पाटील

प्रशांत पब्लिकेशन्स

3, प्रताप नगर, श्री संत ज्ञानेश्वर मंदिर रोड,

नूतन मराठा महाविद्यालयाजवळ,

जळगाव 425001.

■ दूरध्वनी । वेब । ईमेल

0257-2235520, 2232800

www.prashantpublications.com

prashantpublication.jal@gmail.com

■ आवृत्ती । आयएसबीएन । किंमत

नोव्हेंबर 2021

978-93-92425-83-7

₹ 160/-

■ अक्षरजुळवणी

प्रशांत पब्लिकेशन्स

e-Books are available online at www.prashantpublications.com

Prashant Publications app for e-Books

kopykitab.com • amazon.com • play.google.com

या पुस्तकातील कोणताही मजकूर, कोणत्याही स्वरूपात वा माध्यमात पुनरुत्पादन किंवा संग्रहित करण्यासाठी लेखक/प्रकाशक दोघांचीही लेखी पूर्वपरवानगी घेणे बंधनकारक आहे. तसेच मजकूराची जबाबदारी ही सर्वेभवी लेखकाची राहिल. लेखकांनी मांडलेल्या सर्वच मतांशी संपादक सहमत असतील असे नाही.

जवाहरलाल नेहरू : अलिप्ततावादी चळवळीचे
प्रमुख शिलेदार

- डॉ. शरद बाबुराव सोनवणे

सहाय्यक प्राध्यापक, राज्यात्मक विभाग, हीमाली विद्यालयाई उजमराव पाटील कला व
डॉ. डॉ. बाबुराव सदाशिव टेंबले विद्यालय, साक्री जि. पुणे

प्रस्तावना :

दुसऱ्या महायुद्धानंतर आशिया व अफ्रिका खंडात बसाहतवादाच्या अस्ताला
प्रारंभ होऊन अनेक राष्ट्रे स्वतंत्र झाली व त्यांचा आंतरराष्ट्रीय राजकारणात त्यांचा
प्रवेश झाला. पण हा शीतयुद्धाच्या प्रारंभाचा काळ असल्यामुळे ही नवस्वतंत्र
राष्ट्रे आंतरराष्ट्रीय संबंधांच्या बाबतीत कोणते धोरण स्वीकारतात याबद्दलही बरेच
औत्सुक्य होते. कारण शीतयुद्धाच्या संदर्भात त्याला फार मोठा अर्थ होता. परंतु या
आफ्रो-अशियाई राष्ट्रांनी कोणत्याही एका गटात जाणे त्यांच्या हिताचे नसल्यामुळे
त्यांनी महासत्तांमधील सत्तासंपर्कापासून अलिप्त राहणे पसंत केल्यामुळे अलिप्ततावादी
पराष्ट्र धोरणाचा उदय झाला. नवोदित आफ्रो-अशियाई देशांच्या विकासासाठी
स्थापन झालेल्या या अलिप्ततावादी चळवळीच्या उदय व विकासामध्ये भारताचे
पहिले पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू यांचे मोठे योगदान राहिलेले आहे.

अलिप्ततावादी चळवळीचा उदय :

दुसऱ्या महायुद्धानंतर आंतरराष्ट्रीय राजकारणाचे पूर्वीचे स्वरूप आमुलाग्र
बदलून गेले व पूर्वीच्या पट्टी आणि साधने कालबाह्य वाटू लागली होती. कारण
आता शीतयुद्धाचे नविनच राजकारण सुरू झाले होते. संपूर्ण जगाची वाटणी दोन
सत्तागटांमध्ये होऊन अमेरिका व सोविएत रशिया या दोन महासत्तांमध्ये सत्तास्पर्धा
सुरू झाली होती. सत्तास्पर्धेच्या या राजकारणात स्वतःस गुंतवून न घेता स्वतंत्र
धोरण ठेवावे, स्वतःच्या विकासाचा मार्ग स्वतःच ठरवावा व त्यासाठी शांततेचा
पाठपुरावा करण्याचा सर्वस्वी स्वतंत्र दृष्टिकोन पंडित नेहरू यांनी मांडला. त्यांनी २
सप्टेंबर १९४६ मध्ये नविन हंगामी सरकारची ओळख करून देत असतांना एका
रेडिओ प्रसारणात म्हटले होते की, आम्ही असा निश्चय केला आहे की, आम्ही
एकमेकांच्या विरुद्ध संघटीत झालेल्या गटांच्या सत्तेच्या राजकारणापासून स्वतःस
दूर ठेवणार आहोत. कारण त्यांनी जगास दोन वेळा महायुद्धाच्या खाईत ढकललेले
आहे आणि पुन्हा एकदा अधिकच महाभयानक महायुद्धामध्ये ढकलू शकतात.
याच मतांचा त्यांनी एका पत्रकार परिषदेत पुनरुच्चार केला होता. येथूनच खऱ्या

अथनि अलिप्ततावादाचा उदय झाला असे म्हणता येईल; परंतु अलिप्ततावाद

भारताच्या जडणघडणीत पंडित जवाहरलाल नेहरूंचे योगदान । ६९

PRINCIPAL

T.S.S.'s Smt. V.U. Patil Arts &
Dr. B.S. Desale Science College
Sakri, Tal. Sakri, Dist. Dhule

(Non-alignment) हे नाव त्यास पुढे अनेक वर्षांनंतर दिले गेले हे तन १९५५ मध्ये नेहरूंच्या सोविएत संघ, पोलंड आणि युगोस्लाव्हिया या देशांच्या दौऱ्याच्या काळात देखील या शब्दाचा उल्लेख झाला नाही. एका युगोस्लाव्ह स्रोतानुसार अलिप्ततावाद (Non-alignment) या शब्दाचा प्रथमतः अधिकृतपणे वापर भारताचे पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू यांनी १९५४ मध्ये श्रीलंकेतील कोलंबो येथील भाषणात केला होता.^१

अलिप्ततावादी चळवळीच्या (NAM : Non-Aligned Movement) स्थापनेसाठी जगातील पाच महान नेत्यांनी प्रयत्न केले होते. त्यात पंडित जवाहरलाल नेहरू (भारत), जोसेफ ब्रांज टिटो (युगोस्लाव्हिया), अब्देल नासेर (इजिप्त), सुकार्नो (इंडोनेशिया) आणि एन्क्रुमा (घाना) यांचा समावेश होतो. आंतरराष्ट्रीय स्तरावर अलिप्ततावादी चळवळीच्या अधिकृतपणे स्थापनेपर्यंतच्या वाटचालीमधील काही महत्वाचे टप्पे मैलाचा दगड ठरलेले आहेत. त्यामध्ये भारत-चीन यांच्यात १९५४ मध्ये झालेला 'पंचशील करार' व १९५५ मध्ये आफ्रो-आशियाई राष्ट्रांची इंडोनेशियात भरलेली 'बाडुंग परिषद' यांचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे.

पंचशील :

अलिप्ततावाद पंचशील सिद्धांतावर आधारीत आहे. बौद्ध साहित्य आणि अशोकाच्या आदेशात पंचशील तत्वांचा उल्लेख सापडतो. आंतरराष्ट्रीय संबंधांना नियंत्रित करण्यासाठी २९ एप्रिल १९५४ रोजी तिबेटच्या संदर्भात भारत-चीन यांच्यात झालेल्या करारामध्ये पंचशील तत्वांचा स्विकार करण्यात आला होता. यामधून अलिप्ततावादी चळवळीच्या स्थापनेचा संकेत मिळत होता. कारण 'पंचशील'मधील पाच तत्वांनाच अलिप्ततावादी चळवळीचे मुख्य अंग मानले गेलेले आहे. 'पंचशील'मधील ही पाच तत्वे पुढीलप्रमाणे आहेत.

- १) एकमेकांच्या प्रादेशिक अखंडतेचा आणि सार्वभौमत्वाचा आदर करणे.
- २) परस्परावर आक्रमण न करणे.
- ३) परस्परांच्या अंतर्गत कारभारात हस्तक्षेप न करणे.
- ४) समानता आणि परस्पर हिताचे संवर्धन करणे.
- ५) शांततामय सहजीवन मान्य करणे.^१

'पंचशील' सिद्धांताचे प्रतिपादन सर्वप्रथम २० जून १९५४ मध्ये चीनी गणराज्याचे पंतप्रधान चाऊ-एन-लाए व भारताचे पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू यांच्यामधील तीन दिवासांच्या घर्षेनंतर प्रकाशित करण्यात आलेल्या भारत-चीन पंतप्रधानांच्या संयुक्त निवेदनात करण्यात आले होते. यामध्ये असे म्हटले होते की, चीन आणि भारत या दोन्ही देशांच्या संबंधांचे संचालन या पाच सिद्धांतांच्या

आधारे केले जाईल. दोन्ही देश आशिया तसेच जगातील अन्य देशांसोबतच्या आपल्या संबंधांमध्ये या सिद्धांताचे पालन करतील. जर या सिद्धांताचे पालन आंतरराष्ट्रीय संबंधांमध्ये केले गेल्यास शांतता व सुरक्षिततेचा आधार मजबुत होईल आणि वर्तमान परस्पर संशय व अविश्वासाची जागा विश्वास आणि परस्पर सहकार्याने व्यापली जाईल. एक देश दुसऱ्या देशात हस्तक्षेप करणार नाही. तसेच विभिन्नता शांतता भंग करून संघर्ष निर्माण करणारी ठरणार नाही. प्रत्येक देशास प्रादेशिक अखंडता, सार्वभौमत्व आणि अनाक्रमनाचे आश्वासन मिळाले तर विभिन्न देशांमध्ये शांततामय सहजीवनाचे तत्व प्रस्थापित होऊन मैत्रीपूर्ण संबंध दृढ होतील. त्यामुळे जगात आज अस्तित्वात असणारा तणाव कमी होऊन शांततेचे वातावरण निर्माण होण्यास मदत होईल. ४

२३ सप्टेंबर १९५४ रोजी इंडोनेशियाचे पंतप्रधान अहमद सुकार्नो यांचा सन्मान करतांना पंडित जवाहरलाल नेहरू यांनी पंचशील सिद्धांताचा पुरस्कार केला. आंतरराष्ट्रीय पातळीवर प्रत्येक राष्ट्राने आपले परराष्ट्र धोरण संचलित करतांना पंचशील तत्वांचा अवलंब करावा असे स्पष्ट आवाहन त्यांनी केले. १७ ऑक्टोबर १९५४ रोजी व्हिएतनामचे अध्यक्ष हो-चि-मिन्ह यांनी त्यास मान्यता दिली. डिसेंबर १९५४ मध्ये युगोस्लाव्हियाने देखील त्यास मान्यता दिली. २ एप्रिल १९५५ रोजी भारताच्या लोकसभेत असे स्पष्ट करण्यात आले की, ब्रम्हदेश, चीन, लाओस, नेपाळ, व्हिएतनाम, युगोस्लाव्हिया व कंबोडिया या राष्ट्रांनी पंचशील सिद्धांताचा स्विकार केला आहे. १० एप्रिल १९५५ रोजी नवी दिल्ली येथे भरलेल्या आशियाई परिषदेत २०० प्रतिनिधींनी भाग घेतला होता. त्यात पंचशील सिद्धांताचे समर्थन करण्यात आले. १८ ते २४ एप्रिल १९५५ रोजी बांडुग (इंडोनेशिया) येथे भरलेल्या परिषदेत २९ आफ्रो-आशियाई राष्ट्रांनी पंचशील सिद्धांताचा अर्थ निश्चित करून त्यास मान्यता दिली. एवढेच नव्हे तर संयुक्त राष्ट्र संघाच्या (UNO) अनेक निर्णयात पंचशील सिद्धांताचा आधार घेण्यात आला. सन १९५५ मध्ये ऑस्ट्रेलिया, पोलंड, ऑस्ट्रिया आदी राष्ट्रांनी पंचशील तत्वांप्रती आपली निष्ठा प्रकट केली. अशाप्रकारे अलिप्ततावादामध्ये अंतर्भूत असणाऱ्या मूलभूत भावनेचा प्रसार आंतरराष्ट्रीय स्तरावर करण्यासाठी पंचशील सिद्धांत अतिशय महत्त्वाचा ठरला.

बांडुग परिषद :

सन १९५५ मध्ये इंडोनेशियातील पश्चिम जावामधील एक प्रमुख शहर असलेल्या बांडुग येथे आफ्रो-आशियाई राष्ट्रांची एक महत्त्वाची परिषद भरली होती. यापूर्वी अमेरिकेने 'सिटो' आणि 'बगदाद करार' या संघटना स्थापन केल्या होत्या. या पार्श्वभूमीवर ही परिषद भरली असल्याने तिला फार महत्त्व होते. डिसेंबर १९५४

मध्ये बांगोर वेधे झालेल्या भारत, ब्रम्हदेश, श्रीलंका, पाकिस्तान, इंडोनेशिया या देशांच्या पंतप्रधानांच्या परिषदेत घेतलेल्या निर्णयानुसार बांडुग परिषद बोलविण्यात आली होती आणि ही परिषद आयोजित करण्यामागे पुढीलप्रकारचे काही प्रमुख उद्देश निर्धारित करण्यात आलेले होते.

१. सद्भावना आणि सहकार्य यामध्ये वृद्धि करणे.
२. आशिया व आफ्रिका खंडातील देशांशी विशेष निगडीत आर्थिक, सामाजिक आणि सांस्कृतिक प्रश्नांवर विचार विनिमय करणे.
३. वर्तमान विश्वव्यवस्थेतील आशिया व आफ्रिका खंडातील देशांच्या स्थितीवर विचार करणे आणि हे देश वैश्विक शांतता व आंतरराष्ट्रीय सहकार्यासाठी कोणत्या भूमिका बठवू शकतील यासंबंधी विचार-विमर्श करणे.

बांडुग परिषदेत आशिया व आफ्रिका खंडातील २९ देशांमधील ३४० प्रतिनिधींनी भाग घेतला होता. या परिषदेचे उद्घाटन १८ एप्रिल १९५५ मध्ये इंडोनेशियाचे राष्ट्रपती डॉ.सुकार्नो यांच्या हस्ते झाले. या परिषदेत आशिया व आफ्रिका खंडातील समस्यांवर व्यापक विचार विमर्श झाला. भारताचे पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू यांनीही या परिषदेमध्ये भाग घेतला होता. परिषदेत सहभागी झालेल्या २९ राष्ट्रांमध्ये इजिप्त, लिबिया, सुदान, इथिओपिया, लायबेरीया व घाना या आफ्रिकन राष्ट्रांचा देखील समावेश होता. अरब राष्ट्रांच्या विरोधामुळे इस्त्राइल या देशाला परिषदेत स्थान मिळाले नाही. तसेच पाश्चात्य राष्ट्रविरोधी परिषद या भूमिकेतून रशिया व चीन यांनी या परिषदेचे स्वागत केले होते.

बांडुग परिषदेत भाग घेणाऱ्या देशांनी असा निश्चय केला होता की, ते आर्थिक विकासासाठी एकमेकांशी विशेषज्ञ, आधुनिक योजना तसेच उपयुक्त साधनसामुग्री या माध्यमातून परस्पर सहकार्य वृद्धिंगत करतील. आर्थिक विकासाचे कार्यक्रम संचालित करण्यासाठी संयुक्त राष्ट्र संघाने एका विशेष निधिची तरतूद करावयास पाहिजे, आण्विक शक्तिचा विकास आशिया व आफ्रिकन देशांच्या शांततापूर्ण विकास कार्यासाठी झाला पाहिजे, असे काही निर्णय या परिषदेत घेण्यात आले होते. या देशांनी आपला आर्थिक विकास आणि हितसंबंधाच्या रक्षणासाठी आंतरराष्ट्रीय परिषदांमध्ये किंवा संयुक्त राष्ट्र संघाच्या बैठकांमध्ये सहभागी होण्यापूर्वी परस्पर विचार विनिमय करून आपल्या सामान्य हिताचे धोरण निश्चित केले पाहिजे, असा एक महत्वाचा निर्णय या परिषदेत घेण्यात आला होता. तसेच या परिषदेत वंशभेद आणि पृथक्त्व (Racial Segregation) या धोरणांवर देखील कठोर टिका करण्यात आली होती. तसेच मध्य-पूर्वेतील तणाव व संकटाचे कारण पॅलेस्टाइनच्या स्थितीस मानण्यात आले. तसेच यास

विद्यार्थ्यांसाठी व शाळांमध्ये वरदान पुरविले जाणे असा उद्देशाने अधिकाऱ्यांचे कार्य करणारे असले. विद्यार्थ्यांसाठी पुढील प्रस्तावना कार्यरत करून या कामाची शतशताने पूर्णता देऊन उच्च शिक्षण देण्यात आले. बांधुग परिषदेत नि.रा.का.का.चे समर्थन करणारे वरदान मानवाच्या संवत्सारासाठी अनुदान देण्यात आले. शाळांमध्ये शाळांचे प्रतिबंध घालण्याचा प्रस्ताव पारित करण्यात आला होता.

बांधुग परिषदेत वसाहतवादाचे समूह उभारून कामाची घोषणा करण्यात आली होती. पण वसाहतवादाच्या विविध रुपांमधील परिषदेत सहभागी प्रतिनिधींमध्ये मतभेद दिसून आले. यासाठी प्रतिनिधींमधील मतभेदांचे निराकरण करण्यासाठी दहा सिद्धांतांचा प्रस्ताव स्वीकृत करण्यात आला. त्यात पाच तत्वे ही संघटीत सिद्धांतांमधील होती व नव्विन पाच सिद्धांतांचा अंगिकार करण्यात आला होता. ही दहा तत्वे पुढीलप्रमाणे आहेत.

१. मानवाच्या भूलभूत अधिकारांचा सन्मान करणे.
२. संयुक्त राष्ट्र संघाच्या चार्टरचे उद्देश आणि सिद्धांतांमधील सन्मानाची भावना बाळगणे.
३. मोठ्या आणि लहान अशा सर्वच राष्ट्रांना समान लेखणे.
४. एका राष्ट्राने दुसऱ्या राष्ट्राच्या अंतर्गत कारभारात हस्तक्षेप न करणे.
५. प्रत्येक राष्ट्राच्या वैयक्तिक आणि सामुहिक सुरक्षिततेच्या अधिकारास मान्यता देणे.
६. महासत्तानी स्वहितानेसाठी सामुहिक सुरक्षितता या ध्येयानेचा वास करू नये तसेच दुसऱ्या देशांचा दबाव टाकू नये.
७. एका राष्ट्राने दुसऱ्या राष्ट्रस युद्धाची धमकी देऊ नये.
८. सर्व आंतरराष्ट्रीय समस्यांची उच्च शांततामय मार्गाने करण्यात यावी.
९. राष्ट्रांमध्ये परस्परहित आणि सहकार्यास चालना देणे.
१०. न्यायाप्रति आणि आंतरराष्ट्रीय कर्तव्याविषयी आदराची भावना असावी.

याप्रकारे बांधुग परिषदेत वरील दहा तत्वांना मान्यता देण्यात येऊन अलिप्ततावादाच्या संकल्पनेस मूर्त रूप देण्यासाठी कार्यक्रम तयार करण्यात आला.

बांधुग परिषदेविषयी बार्नेट यांनी लिहिले आहे की, ही परिषद आशिया व आफ्रिकेच्या पुनरुत्थानाचे प्रतिक होती. या ऐतिहासिक व अभूतपूर्व परिषदेत आशिया व आफ्रिका खंडातील २९ देशांचे प्रमुख नेते पाश्चिमात्य महासत्तांच्या प्रभावाप्रमाणे राहून परिषदेत सहभागी झाले होते. त्यामुळे ही परिषद वैश्विक

F.S.S.'s Smt. V.U. Patil Arts & Dr. B.S. Desale Science College Sakri, Tal. Sakri, Dist. Dhule

भारताच्या जडणघडणीत पंडित जवाहरलाल नेहरूंचे योगदान । ७३

प्रश्नांबाबत पाश्चिमात्य देशांपेक्षा भिन्न देशांचा प्रभाव वाढत असल्याचा एक प्रकारे निदर्शक ठरली.^५ बांडुग परिषदेच्या वेळी काही राष्ट्रांनी आंतरराष्ट्रीय राजकारणात नव्याने प्रवेश केला होता. तसेच परिषदेत सहभागी राष्ट्रांनी संयुक्त राष्ट्र संघटनेत संयुक्त आघाडी उघडविण्याचे ठरविले होते. अलिप्त राष्ट्रांची संख्यादेखील वाढत होती व नासेर सारख्या प्रभावी नेत्यांचा या गटात समावेश झाला होता. त्यामुळे बड्या राष्ट्रांना अलिप्त राष्ट्रांचे अस्तित्व व त्यांचे महत्त्व मान्य करावे लागले. सन १९५५ मध्ये १६ अलिप्त राष्ट्रांना युनो'चे सदस्यत्व मिळाले. सन १९५६ मध्ये नेहरू, नासेर आणि टिटो या अलिप्त राष्ट्रांच्या प्रमुख नेत्यांची त्रिओनी येथे भेट झाली होती. युगोस्लाव्हियाने कम्युनिस्ट असूनही अलिप्तता टिकविली होती. टिटोंच्या समावेशामुळे अलिप्त राष्ट्रांमध्ये प्रथमच युरोपियन राष्ट्रांचा समावेश झाला आणि अलिप्त गट अधिक व्यापक बनला.

अमेरिका आणि सोविएत रशिया या महासत्तांमधील शीतयुद्धापासून व सत्तेच्या राजकारणापासून दूर राहून संघटनात्मक पातळीवर चळवळ उभारण्याची इच्छा बांडुग परिषदेत अलिप्त राष्ट्रांनी जाहिर केली. त्यामुळे अलिप्ततावादी चळवळीच्या उदयासाठी बांडुग परिषद आधारशिला ठरली. जसजशी अधिकाधिक आफ्रो-आशियाई राष्ट्रे स्वतंत्र होऊ लागली, त्यांनी अलिप्ततेचे धोरण स्वीकारण्यास सुरवात केली. यातूनच पुढे सत्ता गटांमध्ये सामील होण्यास नकार देणाऱ्या आणि आंतरराष्ट्रीय राजकारणात स्वायत्त धोरणाचा अवलंब करणाऱ्या राष्ट्रांची एक परिषद आयोजित करण्याची कल्पना पुढे आली.^६ ही कल्पना पुढे येण्यासाठी अनेक घटकांचे योगदान आहे. त्यातील काही महत्त्वाचे घटक पुढीलप्रमाणे आहेत.

१. युगोस्लाव्हिया, इजिप्त आणि भारत यांच्यामधील घनिष्ट संबंध.
२. आंतरराष्ट्रीय राजकारणात १९६० च्या दशकात आफ्रिकन देशांचा झालेला उदय.
३. शीतयुद्धामुळे आंतरराष्ट्रीय राजकारणात वाढत असलेला तणाव.^६

पुढे इजिप्त, युगोस्लाव्हिया व इंडोनेशिया या राष्ट्रांनी अलिप्त राष्ट्रांची परिषद आयोजित करण्यासाठी पुढाकार घेतला. पण देशांतर्गत होणाऱ्या टिकेमुळे भारताने यासंदर्भात पुढाकार घेतला नसला तरी भारताचा या धोरणास पूर्ण पाठींबा होता. अलिप्त राष्ट्रांच्या पहिल्या परिषदेच्या आयोजनाच्या पूर्वतयारीसाठी २२ देशांच्या परराष्ट्र मंत्र्यांची बैठक जून १९६१ मध्ये कैरो येथे झाली आणि या चळवळीच्या सदस्यत्वासाठी आवश्यक पूर्वअटींची निश्चिती करण्यात आली. या निकषांना अनुसरून सप्टेंबर १९६१ मध्ये अलिप्त राष्ट्रांची पहिली शिखर परिषद आयोजित करण्यात आली. याप्रकारे कैरो शिखर परिषदेपासून 'अलिप्ततावादी

चळवळ' स्थापन झाले मानले जाते. या चळवळीत स्वतःचे स्वतंत्र परराष्ट्र धोरण असणाऱ्या व काही निश्चित सिद्धांतांच्या समर्थनासाठी एका व्यासपीठावर एकसंघपणे एकत्र येणाऱ्या राष्ट्रांचा समावेश होतो. शीतयुद्धाच्या कालखंडात या चळवळीने महासत्तांच्या एकाधिकारशाहीला मोठे आव्हान निर्माण केले होते.

समारोप :

अलिप्ततावादी चळवळीच्या स्थापनेमुळे नवस्वतंत्र देशांना सत्तागटांपासून दूर राहून आंतरराष्ट्रीय राजकारणात न्यायोचित भूमिका घेण्यासाठी एक सार्वभौम व्यासपीठ मिळाले. तसेच आफ्रो-आशियाई देशांच्या समस्या सोडविण्यासाठी देखील अलिप्ततावादी चळवळीची महत्त्वपूर्ण भूमिका राहिली. शीतयुद्ध काळात स्थापन झालेल्या अमेरिका किंवा सोविएत रशिया पुरस्कृत सिटो, नाटो, वार्सा पॅक्ट यासारख्या लष्करी करार संघटनांमध्ये सहभागी न होता सर्वस्वी स्वतंत्र परराष्ट्र धोरण आखणे अलिप्ततावादी राष्ट्रांना शक्य झाले. भारताचे पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू यांनी सुरुवातीपासूनच अलिप्ततावादी धोरणाचा पुरस्कार केला होता. त्यांच्या या अलिप्ततावादी तात्विक अधिष्ठानामुळे आफ्रो-आशियाई देशांच्या परराष्ट्र धोरणाला दिशा मिळाली व अलिप्ततावादी चळवळीचा जन्म झाला. अलिप्तता या धोरणाचा प्रथम उच्चार पंडित जवाहरलाल नेहरू यांनी केला होता. म्हणूनच अलिप्ततावादी चळवळीला योग्य दिशा वळण देण्याचे काम करणाऱ्या प्रमुख शिलेदारांमध्ये पंडित जवाहरलाल नेहरू यांचे नाव अग्रस्थानी आहे.

संदर्भ ग्रंथसूची :

१. कुलश्रेष्ठ के.के., 'आंतरराष्ट्रीय संबंध', एस.चन्द एन्ड कम्पनी लि., नई दिल्ली, १९८९, पृ.५२७
२. किता, पृ.५२७
३. बाचल वि.मा., 'आंतरराष्ट्रीय संबंध', कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे, १९७७, पृ.१९१
४. वेदालंकार हरिदत्त, 'आंतरराष्ट्रीय संबंध', सरस्वती सदन, दिल्ली, १९७१, पृ.४२७-२८
५. किता, पृ.४२९-३०
६. किता, पृ.४३०
७. The India emerged during Marshal Tito's visit to Egypt in -pril 1961
८. M.Phil. Degree Dissertation entitled, "Non-Alignment in the Seventies", submitted by K.Y. Daud to Dr. BAMU, Aurangabad in 1982

प्राचार्य

त्रि.शि.सं.चे श्रीमती वि.उ.पाटील कला व

भारताच्या जडणघडणीत पंडित जवाहरलाल नेहरूंचे योगदान. भा.स.देसले विज्ञान महाविद्यालय, साक्री, ता.साक्री, जि.धुळे.